

Сімак С.В.

Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ УПРАВЛІННЯ ІНВЕСТИЦІЙНО-БУДІВЕЛЬНИМ КОМПЛЕКСОМ

У статті наголошується, що, незважаючи на зміну загальноекономічних умов функціонування будівництва як галузі матеріального виробництва, поняття будівельного комплексу не зникає. Теоретико-методологічні основи, які стосуються теорії і методології дослідження основ управління інвестиційно-будівельним комплексом, – це вчення про науковий метод пізнання й перетворення світу, сукупність загальних засад, методів, узагальнених положень економічної науки загалом і економіки та управління національним господарством зокрема, узагальнений досвід суспільної практики будівництва в результаті продуманої стратегії тощо. Сконцентовано увагу на найважливішому з аспектів теоретико-методологічних основ – понятійно-термінологічному апараті, на особливостях трактування змісту окремих понять та уточненні деяких дефініцій. В умовах ринку будівництво здобуває новий економічний зміст, пов'язане з вільною динамікою фінансових ресурсів, на відміну від централізованого планування. Ринкові відносини визначають значне розширення кола учасників будівельної діяльності й ґрунтуються на розвитку конкуренції між ними за використання ресурсів. На перше місце висуваються інвестиції як основний компонент і фінансове джерело будівельної діяльності. У цих умовах будівельний комплекс трансформується в інвестиційно-будівельний, що зображує взаємодію між суб'єктами, які задовольняють власні інтереси на основі участі в різних інвестиційних програмах і проєктах.

Ключові слова: будівництво, державне управління, економіка, інвестиції, інвестиційно-будівельний комплекс, ринок.

Постановка проблеми. Дослідження праць, у яких висвітлюються питання суті, функціонування та управління інвестиційно-будівельним комплексом, свідчать про відсутність єдиного трактування його значення. Тривалі дискусії про державне управління інвестиційно-будівельним комплексом зумовлені неоднозначним трактуванням таких економічних категорій, як «комплекс», «будівельний комплекс», «інвестиції», «державне управління». Крім того, потребують удосконалення інституційне забезпечення та методичні підходи до формування ефективної системи державного управління інвестиційно-будівельним комплексом на національному та регіональному рівнях на основі аналізу тенденцій розвитку та структурних зрушень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий вклад у розв'язання загальних і галузевих проблем розвитку інвестиційно-будівельного комплексу здійснили вітчизняні науковці: О. Амоша, В. Авер'янов, Н. Александрова, О. Андрійко, В. Бакуменко, П. Беленький, С. Бойко, З. Варналій, В. Гейць, Б. Данилишин, М. Долішний, Я. Жаліло, В. Козик, М. Козоріз, Є. Крикавський, Д. Лук'яненко, Ю. Макогон, Н. Мікула,

А. Мокій, М. Цвік та інші. Цілком очевидно, що теорія управління інвестиційно-будівельним комплексом вимагає свого розвитку з урахуванням основних положень концепції інформаційного суспільства, обґрунтованої в роботах таких учених, як: Д. Белл, Дж.К. Гелбрейт, В.Л. Іноземцев, В.Л. Макаров, Б.З. Мільман, Т. Сакайя, Р. Вотермен. Проте, незважаючи на значний науковий доробок, у вітчизняній економічній літературі не повністю розв'язано всю сукупність проблем взаємозв'язку і взаємозалежності діяльності суб'єктів з урахуванням їх регулювання.

Постановка завдання. Мета статті – розкрити теоретико-методологічні основи дослідження за схемою, якою передбачено виділення їхніх окремих блоків і подання матеріалу крізь призму цих блоків; на основі аналізу сформулювати понятійно-термінологічний апарат, нормативно-правову базу, закони економічної науки, принципи формування й обґрунтування структури стратегій розвитку інвестиційно-будівельного комплексу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найважливішою ключовою дефініцією цього дослідження є «інвестиційно-будівельний комплекс». Для того щоб розкрити суть поняття

«інвестиційно-будівельний комплекс», необхідно звернутися до дискурсу дефініції «будівельний комплекс».

Поняття «будівельний комплекс» сьогодні є цілком правомірним і саме з погляду кінцевого результату, який поєднує будівельні підприємства та організації, розглядається як комплексне управління в будівництві. Так, сформульовано авторське трактування поняття будівельного комплексу як сукупності взаємопов'язаних економічних агентів різних галузей, які беруть участь у створенні матеріально-технічних передумов функціонування галузі будівництва та забезпечують розвиток об'єктів інфраструктури соціального, промислового та комерційного призначення, об'єднаних єдиним інституціональним середовищем. Функціонують вони в умовах ринкових відносин, де ринок будівельної продукції постійно розвивається й зумовлює зростання конкуренції між його учасниками та появу нових форм взаємовідносин та інструментів управління суб'єктами ринку.

Будівельний комплекс – це одна з найважливіших складових частин народногосподарської системи, яка являє собою сукупність підрядних і спеціалізованих будівельних організацій і підприємств промисловості будівельних матеріалів, конструкцій будіндустрії, механізації й транспорту, дослідницьких, проектних і науково-дослідних організацій, навчальних закладів, будівельних бірж і будинків, інжинірингових, консалтингових, управлінських і інших фірм і організацій, які спеціалізуються на виконанні робіт і послуг у сфері будівництва. До складу будівельного комплексу вносяться також галузеві органи управління й регулювання (державні, республіканські, територіальні), а також галузеві й громадські об'єднання (союзи, консорціуми, асоціації та інші). Інакше кажучи, якщо спиратися на галузеву, функціональну орієнтацію, до будівельного комплексу належать усі суб'єкти господарювання виробничої й обслуговуючої (інфраструктурної) сфери, які прямо або опосередковано беруть участь у створенні будівельної продукції [4, с. 199].

У будівництві використовується 50 % продукції промисловості будівельних матеріалів, близько 18 % металопрокату, 40 % пиломатеріалів, більш як 10 % підприємств машинобудівної продукції. Будівництво обслуговує майже всі галузі промисловості. Для перевезення будівельних матеріалів, будівельних конструкцій і будівельної техніки використовуються практично всі види транспорту: автомобільний, залізничний, річковий, морський і повітряний.

Досить часто поняття «будівельний комплекс» ототожнюють із поняттями «капітальне будівництво». Будівництво є початковою та іноді найбільш капіталомісткою частиною будь-якого інвестиційного проекту. Отже, від якості будівельної продукції, термінів її створення залежатиме й ефективність інвестиційних проектів в інших галузях економіки.

З огляду на складну структуру будівельного комплексу зрозуміло існування досить великого різноманіття підходу до визначення його сутності. У радянській економічній літературі в складі будівельного комплексу виділялися агреговані ланки: будівельні й промислові, а також інфраструктура будівельного комплексу [1, с. 72].

Низка дослідників дотримується думки про те, що будівельний комплекс як функціональний елемент народного господарства перестав існувати з розпадом адміністративно-планової економіки й відповідних державних органів управління [2, с. 9]. Тому в сучасних умовах повинне бути уточнене поняття будівельного комплексу та його зміст.

У літературі 80–90-х років під будівельним комплексом розуміли сукупність будівельних організацій, а також підприємства промисловості будівельних матеріалів і інфраструктури. У статзбірниках кінця 80-х років навіть було виділено спеціально рубрики за комплексами: паливно-енергетичним, металургійним, машинобудівним, хіміко-лісовим, агропромисловим. Що стосується будівництва, то цей розділ був позначений як «капітальне будівництво», але в рубриці «Промисловість» був блок «Промисловість будівельного комплексу» [3, с. 27].

Поняття «інвестиції» прийшло у вітчизняну економічну науку із Заходу. У радянській економічній науці довгий час використовувався еквівалент терміна інвестування – капітальні вкладення.

Ринкові перетворення зумовлюють зміну змісту процесу будівництва й переходу від вертикальних галузевих зв'язків до горизонтальних зв'язків інвесторів, пов'язані з вільною динамікою капіталу й фінансових ресурсів, на відміну від централізованого планування натуральних і цінових пропорцій у директивно сформованих галузевих і міжгалузевих структурах планової економіки.

Поняття «інвестиційно-будівельний комплекс», порівняно з поняттям «будівельна галузь», більш відповідає сучасному розумінню об'єкта державного управління. Кожне із представлених у літературі понять пов'язане з категоріями, що представляють більш-менш високий рівень

абстракції (узагальнення), й деталізоване в конкретних механізмах функціонування різноманітних відносин, наприклад «інвестиційна діяльність», «інвестиційно-будівельна сфера» тощо. Такий підхід має підставу для певних цілей, зокрема для виявлення інвестиційних можливостей із погляду розглянутої в сучасних ринкових умовах концепції сталого розвитку економіки на всіх рівнях. Однак це не відкидає постановки питання про виділення самостійного будівельного комплексу, забезпечуючи своїм формуванням і функціонуванням безперервну інвестиційну діяльність власників капіталу протягом життєвих циклів будинків і споруджень, у зведення яких цей капітал вкладено [10, с. 41].

Більш коректним нам видається визначення інвестиційно-будівельного комплексу (ІБК) як «сукупності галузей, виробництв і організацій, що характеризуються тісними стійкими економічними, організаційними, технічними й технологічними зв'язками в одержанні кінцевого результату – забезпечення виробництва основних фондів народного господарства» [9, с. 25].

Сутність інвестиційних і будівельних процесів як єдиного процесу впливає з назви «інвестиційно-будівельний комплекс», яка несе таке сутнісне навантаження: інтеграція в єдиний комплекс будівельних і інвестиційних процесів і потоків; взаємодія двох видів діяльності й злиття економічних суб'єктів будівництва й реального інвестування; взаємозв'язок (взаємопроникнення) або об'єднання будівельних і реальних інвестиційних ресурсів.

Про інвестиційно-будівельний комплекс почали писати в середині 90-х років. На думку Є.Ш. Хайруліної, на етапі становлення ринкових відносин досить часто ототожнюються поняття інвестиційного й будівельного комплексу. Якщо будівельний комплекс як такий являє собою процес виробничої діяльності в інвестиційній сфері, то інвестиційно-будівельний комплекс, крім свого прямого призначення – будівельного, передбачає ще й сукупність дій із реалізації інвестицій. Отже, інвестиційно-будівельний комплекс являє собою сукупність учасників інвестиційного процесу, пов'язаних між собою єдиною інвестиційною програмою розвитку народного господарства [11, с. 16].

Низка дослідників інвестиційно-будівельний комплекс розглядає як сукупність фінансово-кредитних установ, підрядних і спеціалізованих будівельних організацій і підприємств промисловості будівельних матеріалів, конструкцій і виробів, будіндустрії, механізації й транспорту,

дослідницьких, проектних і науково-дослідних організацій, навчальних закладів, будівельних бірж, будинків, інжинірингових, консалтингових, управлінських і інших фірм і організацій, які спеціалізуються на виконанні робіт і послуг у сфері будівництва [5, с. 129]. До складу інвестиційно-будівельного комплексу вносяться також органі управління й регулювання (державні, регіональні), а також галузеві й суспільні об'єднання (союзи, консорціуми, асоціації тощо) [6, с. 377].

Пропонуємо інвестиційно-будівельний комплекс у теоретико-економічному плані розглядати як систему відносин між учасниками інвестиційно-будівельного циклу через освоєння ресурсів і створення матеріальних та інших благ. В організаційно-економічному аспекті інвестиційно-будівельний комплекс передбачає кілька складників: проектні організації; підприємства; підприємства промисловості будівельних матеріалів (цегельні заводи, домобудівні організації, трести, інші структури); інфраструктура (транспорт, енергетика тощо). Особливе місце в інвестиційно-будівельному комплексі посідають ті елементи, діяльність яких пов'язана із залученням інвестицій. Це інвестиційні банки, посередницькі організації й інші структури.

Інвестиційно-будівельний комплекс – найважливіша ланка економіки. Від його ефективності залежать темпи економічного зростання, структурні зміни в народному господарстві, інноваційна активність і багато чого іншого. Інвестиції, крім того, що їх необхідно одержати, потребують освоєння. Дотепер міркування теоретиків стосувалися насамперед шляхів знаходження інвестицій, перетворення заощаджень в інвестиції, співвідношення між заощадженням і споживанням. Тим часом ефективне освоєння інвестиційних ресурсів, перетворення інвестицій у діючий капітал – завдання не менш важливе, ніж пошук засобів для інвестування. Формування інвестиційно-будівельного комплексу – результат розвитку процесів усупільнення виробництва, інтеграції й кооперації, концентрації й спеціалізації часто розглядали винятково в контексті суспільної власності та її державної форми. Однак процес усупільнення властивий усім стадіям суспільного розвитку. У певному змісті глобалізація може розглядатися як одна з характеристик усупільнення виробництва. І виробництво в цьому випадку – це не тільки класична економіка (промисловість, сільське господарство тощо.).

Отже, інвестиційно-будівельний комплекс – це певна система відносин між учасниками інвести-

ційної діяльності, проектних і будівельно-монтажних робіт через мобілізацію й раціональне використання ресурсів [7, с. 234].

На основі проведеного аналізу можна визначити зміст інвестиційно-будівельного комплексу. Він являє собою сукупність усіх учасників інвестиційно-будівельної діяльності, що орієнтовані на досягнення єдиної мети.

Інвестиційно-будівельною діяльністю можна назвати практичну (фінансову, організаційну, виробничу, економічну тощо) діяльність держави, юридичних і фізичних осіб із нагромадження й одержання фінансових ресурсів для інвестицій в основний капітал і їх ефективного використання. Кількість побудованих і введених в експлуатацію основних фондів (будинків, споруджень, об'єктів) визначається можливостями інвесторів. Ці можливості вимірюються розмірами капітальних вкладень, які інвестори можуть використовувати на створення основних фондів. Обсяги ж капітальних вкладень визначаються впливом таких чинників, як: доходи (власні засоби) інвесторів, що отримані від підприємницької діяльності – прибуток, амортизація, доходи від цінних паперів тощо; можливість і умови одержання кредитів банків і інших позикових засобів (облігаційні позики, випуск цінних паперів і т.п.), а також використання засобів населення, залучених засобів трудових колективів, юридичних осіб тощо; економічна доцільність і можливість консолідації (об'єднання) капіталів у складі банківських пулів, фінансово-промислових груп, транснаціональних компаній; а наявність інвестиційного потенціалу інституціональних структур (пенсійних і ін. фондів, страхових компаній і тощо.); інвестиційні можливості державних і місцевих бюджетів [8, с. 216].

На нашу думку, якщо говорити про інвестиційно-будівельний комплекс, то його треба розглядати як сукупність економічно, організаційно й технологічно пов'язаних між собою господарюючих суб'єктів, спільна діяльність яких спрямована на запровадження в дію основних фондів виробничого або невиробничого призначення й задоволення власних економічних інтересів у межах реалізації інвестиційного проекту.

Державне управління інвестиційно-будівельним комплексом необхідно розглядати в широкому та вузькому розумінні.

У широкому розумінні державне управління інвестиційно-будівельним комплексом – це цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток галузі матеріального виробництва, яка забезпечує створення

та реконструкцію об'єктів виробничого, комунально-побутового, соціально-культурного й житлового призначення з метою досягнення цілей та реалізації функцій у сфері проведення єдиної технічної політики в галузі, планування та розроблення організаційно-правових засад проектування й будівництва, їх матеріально-технічне та фінансове забезпечення, нормування, кадрової політики, організації техніки безпеки й охорони праці, проведення заходів щодо підвищення якості архітектурних і будівельних робіт, здійснення контролю за додержанням будівельних правил, норм і стандартів тощо.

У вузькому розумінні – це процес реалізації державної влади, її зовнішнє, матеріалізоване вираження в процесі регулювання взаємодії учасників інвестиційно-будівельного циклу через освоєння ресурсів і створення матеріальних і інших благ.

Регіональний інвестиційно-будівельний комплекс являє собою певним чином організовану територіальну сукупність будівельних виробництв і результатів їхньої господарської діяльності з регіонально-галузевим керуванням.

На нашу думку, доцільно розглядати склад регіонального інвестиційно-будівельного комплексу у вигляді п'яти блоків: 1) інвестиційного, що забезпечує будівництво інвестиційними ресурсами; 2) будівельного – сукупності будівельних, монтажних, ремонтних організацій, що забезпечують кінцевий результат функціонування всього комплексу; 3) промислового, що представляє сукупність галузей промисловості будівельних матеріалів, деталей і конструкцій і інших галузей промисловості, які поставляють для будівництва предмети й знаряддя праці, а також галузей виробничої інфраструктури; 4) науково-проектного – сукупності проектних, наукових, дослідно-конструкторських, дослідницьких та інших організацій, що забезпечують нормальне функціонування комплексу; 5) інституціонального, що передбачає галузеві органі управління й регулювання інвестиційно-будівельного комплексу, а також різні об'єднання самих учасників комплексу.

За своєю суттю ці блоки можна співвіднести з іншою традиційною градацією учасників інвестиційно-будівельної діяльності. Залежно від виконуваних функцій вони підрозділяються на інвесторів, підрядників, замовників, проектувальників і постачальників.

З огляду на це видається необхідним та актуальним акцентувати увагу на тій винятковій ролі

державного управління в сфері регіонального розвитку. Особливості функціонування регіональних органів державного управління та місцевого самоврядування, еволюції їхніх функціональних повноважень пов'язані з процесами зміни соціально-економічної та політичної систем. Звичайно, діяльність держави не завжди може позитивно впливати на ринкові процеси, але регіональні органи виконавчої влади якраз і спроможні створити позитивні стимули розвитку регіональної системи.

Під державним управлінням регіональним інвестиційно-будівельним комплексом пропонуємо розуміти вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого, впливу на сукупність галузей, виробництв й організацій, що характеризуються тісними стійкими економічними, організаційними, технічними й технологічними зв'язками в отриманні кінцевого результату – забезпечення виробництва основних фондів народного господарства в регіональних межах.

Зазначимо, що в інвестиційно-будівельному комплексі немає єдиного загального ринку для всіх учасників (інвесторів, замовників і підрядників), що зумовлено специфікою будівельної продукції та її прив'язаністю до безпосередніх ділянок будівельного виробництва. Кожне підприємство-учасник інвестиційно-будівельного комплексу функціонує в умовах конкуренції поряд із підприємствами чи організаціями того ж напрямку діяльності. У процесі виробництва будівельної продукції конкурентна боротьба ведеться на ринку сировинних ресурсів, будівельних матеріалів, конструкцій, обладнання, проектних і підрядних робіт, нерухомості, фінансовому ринку.

Висновки. Забезпечення розвитку інвестиційно-будівельного комплексу є стратегічним завданням з огляду на його участь у створенні

основних фондів інших галузей економіки, а також забезпечення населення одним із первинних суспільних благ – житлом. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин у країні істотно змінилися характеристики ринкового середовища, зокрема, у сфері будівництва, що актуалізує потребу в розробленні належного організаційно-економічного забезпечення розвитку та конкурентоспроможності інвестиційно-будівельного комплексу. Він першочергово потребує конструктивних змін, оскільки є базовим і має суттєвий вплив на соціально-економічний розвиток країни. Саме забезпечення розвитку інвестиційно-будівельного комплексу регіону є стратегічним завданням з огляду на його участь у створенні основних фондів інших галузей економіки, а також забезпечення населення одним із первинних суспільних благ – житлом. Встановлено, що ринкові відносини визначають значне розширення кола учасників будівельної діяльності й ґрунтуються на розвитку конкуренції між ними за використання ресурсів. На першому місці – інвестиції як основний компонент і фінансове джерело будівельної діяльності. У цих умовах будівельний комплекс трансформується в інвестиційно-будівельний, що відбиває взаємодію між суб'єктами, які задовольняють власні інтереси на основі участі в різних інвестиційних програмах і проектах. Запропоновано під державним управлінням регіональним інвестиційно-будівельним комплексом розуміти вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого, впливу на сукупність галузей, виробництв й організацій, що характеризуються тісними стійкими економічними, організаційними, технічними й технологічними зв'язками в отриманні кінцевого результату – забезпечення виробництва основних фондів народного господарства в регіональних межах.

Список літератури:

1. Александрова В.П. Пріоритети технологічного розвитку економіки України перехідного періоду. *Економіка і прогнозування*. 2003. № 1. С. 70–85.
2. Асаул А.Н. Финансово-строительные группы -основа региональных строительных комплексов. *Экономика строительства*. 1999. № 3. С. 8–12.
3. Бутко М.П. Інноваційні імперативи регіонального розвитку в Україні. *Економіст*. 2006. № 7. С. 26–29.
4. Вайман Р.О. Якщо працюватиме будівництво – працюватиме маса заводів. *Бізнес-портал Луцька*. URL: https://www.toplutsk.com/look-news_32.html (дата звернення: 03.07. 2021).
5. Виханский О.С. Стратегическое управление. Гардарики, 2002. 296 с.
6. Волович А.І. Соціологія: короткий енциклопедичний словник. Український центр духовної культури, 1988. 736 с.
7. Гапоненко А.Л. Стратегическое управление. Омега, 2004. 472 с.
8. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону : монографія. Луцьк : ЛДТУ, 2002. 248 с.

9. Конкуренстоспроможність: країна, регіон, підприємство. Рада конкурентоспроможності України / за ред. Ю.В. Полунєєва. ЛАТ&К, 2006. 176 с.

10. Лебедева Н.А. Перспективы развития частно-государственного партнерства. *Наука и образование* : межвузовский сборник научных трудов. УРСС, 2003. 366 с.

11. Чухно А.А. Постиндустриальная экономика: теория, практика и их значение для Украины. *Экономика Украины*. 2002. № 12 (493). С. 61–67.

Simak S.V. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASIS OF MANAGEMENT RESEARCH IN INVESTMENT-BUILDING COMPLEX

The article notes that despite the change in general economic conditions for the functioning of construction as a branch of material production, the concept of the construction industry does not disappear. Theoretical and methodological foundations of the theory and methodology of research on the basics of investment – construction complex management – is the doctrine of the scientific method of cognition and transformation of the world, a set of general principles, methods, generalized provisions of economics in general and economics and management of the national economy. construction as a result of a well-thought-out strategy, etc. Attention is focused on the most important aspect of the theoretical and methodological foundations – the conceptual and terminological apparatus, on the peculiarities of the interpretation of the content of individual concepts and the clarification of some definitions. Under market conditions, construction acquires a new economic meaning associated with the free dynamics of financial resources in contrast to centralized planning. Market relations determine a significant expansion of the range of participants in construction activities and are based on the development of competition between them for the use of resources. In the first place put forward investment as the main component and financial source of construction activities. Under these conditions, the construction complex is transformed into investment and construction, which reflects the interaction between entities that meet their own interests through participation in various investment programs and projects. Ensuring the development of the investment and construction complex is a strategic task given its participation in the creation of fixed assets of other sectors of the economy, as well as providing the population with one of the primary public goods – housing. At the present stage of development of market relations in the country, the characteristics of the market environment have changed significantly, including in the field of construction, which highlights the need to develop appropriate organizational and economic support for development and competitiveness of investment and construction. It first of all needs constructive changes, as it is basic and has a significant impact on the socio-economic development of the country. Ensuring the development of the investment and construction complex of the region is a strategic task given its participation in the creation of fixed assets of other sectors of the economy, as well as providing the population with one of the primary public goods – housing. It is established that market relations determine a significant expansion of the range of participants in construction activities and are based on the development of competition between them for the use of resources. In the first place – investment as the main component and financial source of construction activities. In these conditions, the construction complex is transformed into investment and construction, which reflects the interaction between entities that meet their own interests through participation in various investment programs and projects. It is offered under the state management a regional investment – building complex to understand a kind of activity of the state consisting in realization by it of administrative, i.e. organizing influence on set of branches, manufactures and the organizations characterized by close steady economic, organizational, technical and technological communications in receiving final result – ensuring the production of fixed assets of the national economy within regional boundaries.

Key words: construction, public administration, economy, investments, investment-construction complex, market.